

De hervormde kerk te Hattem: voettocht van vijf à zes uur

voorzitter van de generale synode een later afgescheiden predikant eens toevoegde: „Predik wat jij wilt, laat ons prediken wat wij willen, en gehoorzaam de wetten.” Maar zo’n tolerantie in één kerk wensten zij niet, gehoorzamen wilden zij niet. In godsdienstige zaken erkenden deze gereformeerden geen autoriteit boven zich; geen koning, geen paus, ja zelfs geen hiërarchisch kerkbestuur. Gehoorzaamheid aan de overheid hield op waar die aan het geweten begon. Bovendien werden die wetten opgelegd en gehandhaafd door dezelfde aristocratie die steeds de kerk geregeerd had en die het hun soms feitelijk onmogelijk maakte de eigen denkbeelden naar voren te brengen. Zij vormden immers de grote groep van „minbedeelden”, „mingegoe-den”, de turfschippers, de keuterboeren, de knechten, die, afkomstig als zij waren uit de onaanzienlijke standen, aan het kerkelijk gebeuren in het geheel niet te pas kwamen. Of, zoals een kerkbestuurder het eens uitdrukte, „die in kennis door het stalvee nog werden overtroffen”.

En daarin lag dan de maatschappelijke achtergrond van de Afscheiding verborgen. Het geringe volk pikte ’t eenvoudig niet dat dezelfde elite, die in staat en maatschappij de dienst uitmaakte, ook in de kerk, hun kerk, de lakens uitdeelde, daarin gesteund door een partijdige overheid. Formeel gezien gingen hun ambities niet verder dan het bewerkstelligen van een radicale terugkeer van de hervormde kerk tot de oude gereformeerde beginselen. Een op restauratie gerichte beweging dus. Uiteindelijk echter kwam hun streven in essentie neer op openlijk verzet tegen de

„conservatieve verontrusten” dat voor een scheuring wel niet langer gevreesd zal hoeven worden. Een beetje geven, een beetje nemen... zo wordt de lieve vrede in de kerk wel bewaard. Men rekent daarmee echter buiten de waard.

Laat-maar-waaien-tactiek

Nog geen twee maanden na Brummelkamps bevestiging als predikant schrikt de anders zo gezapige kerkeraadsvergadering, bijeen in het koor achter hek en kansel van het schilderachtige veertiende-eeuwse kerkje, op uit haar dommel.

Op die vierde december deelt een laconieke Brummelkamp mee een eind te willen maken aan de gewoonte om kinderen te dopen van „niet-belijdende leden”, of dit alleen dan te willen doen wanneer een meelevend kerklid getuige wil zijn. Het moet maar eens afgelopen zijn met die laat-maar-waaien-tactiek van een kerkelijke overheid voor wie ieder zieltje, hoe weinig „heilsbegerig” ook, er een is. Een verbouwerende kerkeraad weet niets anders te doen dan een nietszeggend enerzijds-anderzijds besluit te nemen. De zaak gaat voor een half jaar in de doofpot, waarschijnlijk ook omdat het aanbod van niet-belijdende maar wel dooplustige ouders in die periode gering zal zijn geweest.

Ondergronds woedt een veenbrand verder.

Wanneer in twee andere gevallen blijkt dat Brummelkamp de traditionele kerkelijke verordeningen serieus neemt, beseft de opgeschrikte kerkeraad eerst goed wie men met die dekselse Brummelkamp in huis heeft gehaald.

Zo maakt een kerklid de kersverse dominee uit voor „dweper” en weigert hem diens gevolg op huisbezoek te ontvangen. Brummelkamp wil er werk van maken maar de kerkeraad trekt het hoofd tussen de schouders en zegt Brummelkamp de term dweper maar voor lief te nemen, net zoals zij zelf bereid is zich openlijk de beschuldiging te laten welgevalen „een dweper tot predikant beroepen te hebben”.

Wanneer Brummelkamps pad gekruist wordt door een ander gemeentelid dat „bevonden was ergerlijk in de leer te zijn” en de volijverige zieleherder de

heersende politieke en sociale verhoudingen. Een sociaal en politiek conflict derhalve.

De felle vervolging, de ontrecting en de klasse-justitie die uiteindelijk volgde op de Afscheiding — welke na Ulrum in tal van plaatsen in ons land een feit werd — mag gezien worden als het bewijs dat van bestuurlijke zijde in kerk en staat het conflict zeker werd beschouwd als een gevaarlijke revolutionaire oprisping van de lagere standen. Ze vormen tevens het bewijs dat de zo geprezen tolerantie aan die zijde nog niet diep geworteld was.

Menigeen kan zich dan ook niet aan de indruk onttrekken „dat hier een *‘klassestrijd’* van de bovenste plank aan de gang was”, zoals Anne van der Meiden schrijft in „*Welzalig is het volk*”.

Voor veel afgescheidenen is die vervolging mede aanleiding geweest om, in de loop van de vorige eeuw, massaal te emigreren naar de „Nieuwe Wereld”, met name naar Amerika, waar men vandaag de dag de nazaten van deze „emiganten om des geloofs” nog gemakkelijk terugvindt. Pas na de erkenning van de afgescheidenen als zelfstandig kerkgenootschap — onder de, in vergelijking tot zijn vader, relatief coulante Willem II — keert de rust — voorlopig — weer en ebt het rumoer weg van een revolutie die door de „opstandigen” zelf uitdrukkelijk niet zo genoemd mocht worden, maar die daarvan nochtans de trekken overduidelijk vertoont. Het verhaal van de gebeurtenissen in Hattem, rond de persoon van *Antonie Brummelkamp*, kan daarvan een illustratie zijn. □